

UNIKALUS PARKAS AIZVYKIUOSE

Lietuvos–Latvijos paribys: istorija, kultūra, dabartis

JUOZAS VYŠNIAUSKAS

Lietuvos–Latvijos paribio regionų gyventojų turistiniai maršrutai dažnai nusitęsia į netoli Mažeikių stovinčius unikalius Rundalės rūmus, svetingą ir jūros vėjų glamonėjamą Jūrmalą, seną ir įdomią istoriją turinčius kitus Latvijos miestus – Rygą, Daugpilį, Venspilį, Tervetę, Siguldą, Liepoją, Priekulę. Šiais metais, keliaujant po kaimyninę Latviją, paaiškėjo, kad daug įdomybių ir Aizvykiuose. Čia suradau seną istoriją turintį miško parką, kuris užima 36 ha. Aizvykių parke iki šių dienų gyva ne tik šimtmečius siekiančių legendų ir pasakų dvasia. Parko istorija padeda geriau pažinti kaimyninės, mums visais aspektais artimos žemės, jos gyventojų istoriją ir dabartį.

ČIA ŠEIMININKAVO BARONO KORFO GIMINĖ

Baronų Korfų dinastijos pradžia siekia 1483 m. Tada jų pirmtakai Latvijos Priekulėje nusipirko žemės, įkūrė dvarus Paplakoje, Treknioose, Aizvykiuose, Virgoje, Grobyne, keliose kitose vietose. Korfas kaip dvarponis paminėtas dar anksčiau – 1468 m.

Dabartinėje Latvijos teritorijoje Kalavijuočių ordino palikuonys nuolatiniam gyvenimui, savo sodyboms vietas rinkdavosi gražiausiose vietose – prie upių ir ežerų, ten, kur įspūdingas reljefas, miškas. Pilis, dvaro rūmus jie statė vieną už kitą tvirtesnius, tad nemažai jų išliko iki šiol ir puošia kaimyninės valstybės kraštovaizdį. Jie – praejusios istorijos liudininkai. Latvių literatūroje rašoma, kad baronai vaikščiodavę už bato aulo užsikisę rimbą, iš vietinių gyventojų reikalavę besąlyginio paklusnumo; seniau buvę privalu šiems ponams ir rankas bučiuoti. Laikui einant, viskas keitėsi...

1905 m. Rusijoje kilusios revoliucijos banga pasiekė ir Aizvykius. Tarnai atsisakė toliau paklusti baronui ir jam dirbti (vienu metu barono šeimos nariams patiems teko melžti net dvaro karves). Mokytojas Symanis Karklinšas su baronu tais laikais net nebesisveikindavo. Tokia dvasia jis auklėjo ir savo mokinius. Ru-

Alėja – iš parko į barono dvarą. Autoriaus nuotrauka

denį mokykloje vykusio didelio mitingo metu jo auklėtinių choras revoliucines dainas atliko net trimis balsais. Tąsyk carinės Rusijos valdžia atėjo vokiškos kilmės dvarponiams į pagalbą. Aktyviausieji nepaklusnumo kurstytojai buvo nuplakti, o kai kurie net sušaudyti.

Dar drąsiau ir laisviau Latvijos žemių ir dvarų savininkai pasijautė Pirmojo pasaulinio karo metais, dalį vakarinių carinės Rusijos žemių užėmusi kaizerinei Vokietijai. Tais laikais Aizvykių baronui priklausė apie tūkstantis ha žemės ir miškų. Vokiečiai barono Korfo namuose nušovė tarnaitę, nes ji pasipriešino Korfo sūnui Pauliui ir dvaro tarnui. Po Pirmojo pasaulinio karo nepriklausoma Latvijos Respublika visus baronų dvarus ir jų rūmus nacionalizavo. Tais laikais paskutiniai Aizvykių baronai buvo priversti palikti šias vietas (čia jie šeimininkavo apie penkis šimtus metų).

STATĖ MOKYKLĄ, NEGAILĖJO JAI ŽEMĖS

Ateiviai iš germaniškųjų žemių kaimyninėje Latvijoje paliko ir gražių pėdsakų. Daugelis jų nebuvo abejingi mokslui, švietimui, pritarė besiburiančios šviesuomenės siekiui steigti mokyklas. XIX a. pabaigoje Latvijoje į komitetus susibūrę vietos šviesuoliai ieškojo steigiamoms naujoms mokykloms tinkamų patalpų, mokytojų. Aizvykių valsčius tuo metu dar neturėjo savo mokyklos, tinkamo pastato jai. Buvo nuspręsta prašyti barono Korfo, kad šis savo rūmuose mokyklai skirtų bent porą kambarių. Ponas šiam reikalui pasiūlė tris.

Tais metais Aizvykiuose buvo 1 202 gyventojai, iš jų 80 vaikų. 1878 m. pagal parengtą projektą Aizvykiuose, prie didžiojo kelio, vedančio į Lietuvą, ant kalnelio, buvo pradėta statyti mokykla. Žemės jai davė baronas Artūras Korfas. Atidarius mokyklą, jis tos žemės mokyklai dar pridėjo ir taip mokyklos žinioje atsirado apie devyni hektarai. Statomai mokyklai statybinių medžiagų skyrė Mazdamas, Smaizu, Raužu ir Aizvykių valsčių dvarų savininkai.

1879 m. rudenį Gramzdos kunigas Fridrichas Stegmanas pašventino dviejų aukštų raudonų plytų naują Aizvykių mokyklos pastatą. Pirmaisiais metais jame buvo dviejų žiemų, vėliau – keturių žiemų mokykla. Čia pakako vietos ne tik mokyklai, bet ir mokytojo butui,

(Nukelta į 44 p.)

(Atkelta iš 43 p.)

valščiaus administracijai. Beje, netoliese, Lietuvos pusėje esančiuose Truikinuose, mokykla vietos ir aplinkinių kaimų vaikams duris atvėrė tik 1912 m. Minėtas dviaukštis Aizvykių mokyklos pastatas miestelį puošia ir šiandien. Dabar čia gyvena Aizvykių neįgaliųjų pensionato darbuotojai, nes 1970 m., nelikus gyvenvietėje reikiamo skaičiaus mokyklinio amžiaus vaikų, mokykla buvo uždaryta.

1901 m. statybose (perstatybose) baronų Korfų rūmuose Latvijos nepriklausomybės metais veikė aizsargių (šaulių) klubas, biblioteka, girininkija, gyveno pasienio muitininkai, o XX a. 6 dešimtmečio viduryje buvo apgyvendinti neįgalieji.

KAD BŪTŲ KUR MEDŽIOTI, PASIVAIKŠČIOTI

Kuo Apšės ir Sarčio pakrantėse esanti Aizvykių iškiluma buvo įdomi ir patraukli pirmiesiems čia įsitvirtinusiems Korfams?

Istoriko, Gramzdos pagrindinės mokyklos direktoriaus Henrijo Keružio žiniomis, kuršių genties klestėjimo laikais, kai Apuolė buvo Ceklio žemės centras ir sugebėjo atremti danų ir švedų antpuolius, Aizvykiuose buvusi įtvirtinta gyvenvietė su piliakalniu, ant kurios stovėjo medinė pilis. Ši gyvenvietė turėjo informacinį, gynybinį ryšį su Apuole. Kryžiuočiai ir kalavijuočiai nepajėgė pavergti Žemaitijos ir įsitvirtinti visoje rytinėje Baltijos pakrantėje. 1523–1529 m. buvo nustatyta gana tiksli riba tarp Kuršo ir Žemaičių. Apšė ir Sartis tapo pasienio upėmis. Barono Korfo giminė, ilgam įleidusi šaknis Kuržemėje, turėjo aiškesnį suvokimą iki kurios vietos ji gali plėsti savo žemes, valdas. Atsakyti į klausimą, kodėl jie savo dvarui vietą pasirinko pačiame pasienyje, šiandien jau sunku. Priešais Apšės ir Sarčio santaką kyšanti aukštuma įdomi tuo, kad nuo jos atsiveria gražus vaizdas į Žemaitijos pusėje plytinį Kivylių kaimą. Dvarui parengtoje vietoje buvo nesunku įrengti kaskadiniuos tvenkinius. Tarp jų suformuotas pusiasalis tiko dvaro rūmams statyti, o nuokalnė pietvakarių pusėn – sodui užveisti. Tuo metu miško, regis, arti dvaro nebuvo. Todėl XIX a. 8 dešimtmečio pradžioje į vakarus nuo sodo ir pastatų ansamblio buvo išpurentas nemažas raižyto reljefo smėlėtos žemės plotas – apie 40 ha. Juos sėjėjas iš sėtuvės apšėjo pušų ir eglių sėklomis, sumaišytomis su avižomis.

Anot H. Keružio, šis miško parkas buvo kuriamas tam, kad ponai turėtų kur medžioti. Neatsitiktinai parko pakraštyje, ant kalvelės, buvo įrengti voljerai fazanams laikyti ir veisti. Šiuos paukščius nuokalnėn iš narvelių paleisdavo medžioklės metu. Kuriant parką buvo pasodinta apie keturiasdešimt rūšių medžių, atvežtų čia iš kitų kraštų, tarp jų ir juodoji pušis, raudonasis klevas, bukas ir kt.

Pirmasis Aizvykių mokyklos mokytojas Karlis Kiršteinas buvo didelis gamtos mylėtojas ir puoselėtojas. Jis kartu su savo pasekėjais mokiniais parke sodino alėjas, iš eglių sukūrė vadinamąjį tamsųjį prieangį-koridorį.

Laikui einant parkas tapo ne tik baronų poilsio, bet ir amžinojo poilsio vieta. Viena alėja vedė į kalnelį, ant kurio stovėjo baronų koplyčia. Jos rūsyje buvo laidojami baronų giminės atstovai. Parke išskylauti galėjo tik barono Korfo šeimos nariai, jų svečiai. Kiti vietos gyventojai ilsėtis ir pramogauti parke neturėjo teisės.

VIETOJ PARKO – PAPERASTAS MIŠKAS

1919 m. barono Korfo dvaro žemės ir pastatai tapo valstybės nuosavybe. Visą tarpukarį parko niekas tinkamai neprižiūrėjo ir jis pradėjo užželti, tapo Latvijos Respublikos miškų ūkio dalimi. Antrojo

pasaulinio karo metais sveikiausiais, gražiausiais parko medžiais buvo grindžiami prakiurę žvyrkeliai, kiti keliai. Nepaliesti liko tik patys didžiausi (storiausi), sunkiai nupjaunami parko medžiai. Sovietmečiu dvarvietės teritoriją niokojo Aizvykiuose buvusio kolūkio technika, laukymėse buvo ganomi gyvuliai, o kai kuriose parko vietose šeiminkavo miškininkai. 1969 m. žiemą Kuržemėje buvo valomas audros išvartytas miškas. Šie darbai neaplenkė ir 247 miško kvartalo, kuriame prieš 50 metų dar buvo gražus barono Korfo dvaro parkas. Tais metais šie darbai čia buvo patikėti minėto kvartalo eiguliui Egonui Keružiui (jo eiguvai sovietmečiu priklausė apie 300 ha miško, o šiandien – apie 1 000 ha).

EIGULIO EGONO KERUŽIO PASIŠVENTIMAS

1970 m. 247 miško kvartalas buvo paskelbus draustiniu. Eigulio E. Keružio rūpesčiu nuo 1972 m. pomiškis sienaujamas, tvarkomi buvę parko keliai ir takai. Kasmet eiguliui gimdavo vis naujų parko tvarkymo idėjų, trūko tik laiko joms įgyvendinti. Daugiau jo atsirado eiguliui išėjus į užtarnautą poilsį (1992). Tada atsiskleidė ir jo kūrybiniai gabumai – baronų miško parkui E. Keružis suteikė naują kokybę, šiuolaikinį skambesį, kuris dabar jau sklinda plačiai.

Parko prieigose pamatęs daug iš ažuolo ištašytų skulptūrų, kurių dalis atlieka ir informacinę funkciją, eigulio sūnaus Henrijo paklausiau, kiek kūrybinių stovyklų čia būta, kas jas organizavo, rėmė, finansavo. Paaiškėjo, kad visas tas skulptūras, išskyrus keletą pirmųjų, kurios skirtos parko šimtosioms metinėms ir buvo ištašytos Liepojos meno mokyklos moksleivių, sukūrė E. Keružis. Anot sūnaus, tėvas mažesnes skulptūras tašė, skaptavo prie namų, o didžiąsias kūrė tose vietose, kur jos ir pastatytos. Jose pavaizduoti, skaičiais ir datomis užkoduoti parko (iš dalies ir Aizvykių) istorijos etapai, jo atkūrimo esminiai momentai. Kūriniu iš ažuolo pagerbtas ir kalnelio koplyčios rūsiuose palaidotų baronų atminimas.

Kai kurios skulptūros primena Aizvykiuose iki šiol gyvus senųjų žmonių pasakojimus. Neužmiršo meistras ir Antrojo pasaulinio karo įvykių. Sovietų armijai Kuršo katilė uždarius besitraukiančias hitlerinės Vokietijos karines pajėgas, Aizvykius ir parką kirto antrasis (rezervinis) apsupties žiedas. Čia ėjo tankų kelias. Iškastuose lizduose stovėjo Stalino vagonai – katiušos. Buvusiame barono name veikė ligoninė, kur buvo gydomi pirmosiose kautynių linijose sužeisti kariai. Parko teritorijoje atstatytoje vadavietės žeminėje eksponuojami Antrąjį pasaulinį karą menantys daiktai.

Eiguliui daug kantrybės reikėjo, kol vietos gyventojus, įvairių lygių valdžią, saugaus eismo tarnybas įtikino, kad būtina uždrausti sunkiojo transporto eismą parko alėjomis.

2000 m. įkurta visuomeninė organizacija-atviras visuomeninis fondas „Aizvykių parkas“. Jam vadovauja valdybos pirmininkas Henrijs Keružis. Fondas nuolat su įvairiomis žinybomis derina parko priežiūros ir tvarkymo reikalus, sudarinėja sutartis dėl darbų atlikimo. Parko medžiai vis dar Latvijos miškų ūkio žinioje (juos čia prižiūri, sodina, kerta Priekulės eiguva, girininkija).

Aizvykių parko ateitimi, jo meniškumu, patrauklumu šiandien rūpinasi visi keturi 2005 m. amžinybėn išėjusio Egono Keružio vaikai – Henrijs, Leons, Žana, Žerars. Baigę mokslus, jie gyventi ir dirbti sugrįžo į gimtinę.

GYVŲ UŽKALĖ KARSTE IR PALAIDOJO

Viena iš lankomiausių vietų parke – Raganų pelkė. Paėję keliuku

Keletas Aizvykių parko medžio skulptūrų. Juozo Vyšniausko nuotrauka

link jo, randame ne tik paslaptinę, juoduojančio vandens balą, kurią kiek slepia krūmų lapija, bet ir atitinkamą skulptūrinę kompoziciją, sukurtą šalia jos. Henrijs prisimena, kad po šios kompozicijos sukūrimo ir pastatymo tėvas pergyvenęs neramias dienas – nebegalėjęs naktimis užmigti. Ramybė atėjusi tik po to, kai ėmė nebevesti ekskursantų grupių prie jos ir nebeaiškindavo žmonėms, ką ji vaizduoja.

Pasakojama, jog netoli šių vietų gyvenusios trys moterys burtininkės (žolininkės). Jos būrimui vandenį semdavusios iš minėtosios pelkės. Viena jų užsitraukusi barono tėvo nemalonę, nes išbūrusi, kad ponams ateisiančios sunkios dienos – sukilsią valstiečiai, kurie degins jų dvarus. Mirusią būrėją palaidojo šalia balos. Ar dėl jos pranašavimų, ar dėl kitos priežasties baronui po to greitai baigėsi ramios dienos – jam pradėjo vaidentis. Tada jis tarnams paliepęs iškasti raganą ir perlaidoti ją ant kalnelio, prie baronų šeimos koplyčios. Prieš užkasant mirusiosios palaikus, nukirstą burtininkės galvą baronas nurodė padėti tarp kojų, užkasus, ant užlygintos duobės užridenti keletą didelių akmenų, kad burtininkė nebegalėtų atsikelti, išlįsti į paviršių – kad ji nebesivaidentų.

Tarp Raganų pelkės ir barono giminės kapavietės yra Vaiduoklių kalnas bei juos vaizduojanti skulptūrinė kompozicija, laužavietė. Senųjų kuršių laikais ant jo buvo deginami perspėjamieji laužai – į viršų kylanti liepsna kaimynams pranešdavo apie artėjančius pavojus.

Iš Aizvykių kilęs Alfredas Leja knygoje „Kažkada buvo Aizvykių valsčius“ aprašo tokį nutikimą: baronas Egonas Korfas turėjęs sargybinių – juo buvęs Rygos vokiečių Ferdinandas Blumas. Jis visada vaikščiojęs ginkluotas dvivamzdžiu šautuvu ir su už bato aulo užkištu rimbū. Blogiausia tai, kad jis šnipinėjęs, ką veikia ir kalba tarnai, valstiečiai. Išgirs ką svarbaus ir tuoj lekia ponui juos įskusti.

F. Blumas sirgęs epilepsija. Kai prasidėdavo priepuoliai, jis parkrisdavo ant žemės. Nėgana to. 1907 m. jis dar susirgo ir šiltine, kuri aplinkiniams kėlė nemažą baimę. Vieną dieną tarnai skundiką surado ant žemės nejudantį. Pamanė, kad jis jau miręs, tad įkėlė į karstą ir jau ruošėsi palaidoti, tačiau nutarė, kad dar reikia palaukti, kol sugrįš ponas. Belaukiant karste uždarytas F. Blumas atsigavo ir pradėjo belsti į karsto dangtį. Teko nukelti dangtį. Kitą kartą, baronui išvykus iš dvaro ilgesniui laikui, jo pakalikas vėl apmirė. Tarnai nieko nelaukę jį paguldė į karstą, užkalė dangtį ir nuvežė į kalnelį. Laidojant vėl pasigirdęs beldimas į karsto lentas. Kasėjai apsimetę, kad nieko negirdi ir seniai jiems įgrisusį skundiką palaidojo gyvą.

KAIP SENĄJĄ PLUNGĖS BAŽNYČIĄ PAKAITĖ NAUJOJI

(Atkelta iš 12 p.)

1. Nauja bažnyčia buvo statoma ne bažnyčiai priklausančioje, o viešojo naudojimo žemėje; 2. Kadangi kelias yra magistralinis – į Kauną, Klaipėdą, Palangą, jis turi būti sureguliuotas: negali likti ant pavojingo skardžio, su staigiais vingiais; 3. Naujasis šventorius esąs kelis kartus didesnis už senąjį, proporcingas bažnyčios dydžiui; 4. Kadangi bažnyčia turi du aukštus bokštus, senoji varpinė nebereikalinga ir negriaunama tik todėl, kad to neleido Archeologinė komisija; 5. Projektas buvęs suderintas su klebonu kanauninku P. Pukiu; 6. Ištyrus parašus paaiškėję, kad dauguma pasirašiusių esą pavasarininkai ir davatkos, nėra „nei vieno rimtesnio Plungės parapijos gyventojų parašo“.

Vyriausiasis statybos inspektorius A. Novickis 1936 m. spalio 23 d. Vidaus reikalų ministrui išsiuntė Telšių apskrities valdybos paaiškinamąjį raštą su tokia rezoliucija: „[...] turiu garbės siųsti apskrities valdybos išvedžiojimus, pritarti ir prašymą (parapijos prašymą – aut.) atmesti“.

1937 m. vasario 2 d. galutinį apvažiavimo ir šventoriaus projektą patvirtino ne tik vyriausiasis statybos inspektorius architektas Algirdas Šalkauskis, bet ir Vidaus reikalų ministras (už jį pasirašė Giedraitis). Plungiškiai po to vis dar mėgino sustabdyti projekto įgyvendinimą: parašė paminklų apsaugos įstaigoms, kad naujasis kelias suardys nugriautos medinės bažnyčios pamatus, nors iš tikrųjų naujasis kelias kliudė tik vieną pamatų šoną. Telšių apskrities statybos skyrius kreipėsi į Vytauto Didžiojo kultūros muziejų (Lietuvos kultūros paminklų konservatorių V. Prysmaną), prašydamas išduoti leidimą tiesti kelią per dalį pamatų. Prašymą parėmė vyriausiasis statybos inspektorius Antanas Novickis, prašydamas „nedaryti kliūčių, nes, mano manymu, viešasis interesas šiame atsitikime turėtų nusverti“. Leidimas griauti dalį senosios bažnyčios pamatų buvo gautas 1937 m. birželio 9 d.

Pademonstravę tikrą žemaitišką užsispyrimą, plungiškiai pasiekė nuolaidų. Palyginus su pirmuoju patvirtintu projektu, šventorius gerokai padidėjo, senoji varpinė prigludo prie jo kampo išorės pusėje. Iš raudonų plytų buvo sumūryta šventoriaus tvora, kitoje gatvės pusėje iškilo mūriniai parapijos namai. Šventoriaus viduje buvo nutiesti bažnyčią supantys elipsės formos takai, kurie primena pirmame S. Stulginskio projekto variante planuotą šventoriaus tvoros liniją.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA:

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, F. 1622, A.4, B. 59; 99; 147; 647; 968.
2. *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė*. Sudarė A. Butrimas. - Vilnius, VDA, 2004.